İbn Mekki (090529)
128 -129
2 8 Mayıs 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Ḥasan, Shawqī Ḍayf, and Sayyida Kāshif, Cairo 1953; Yossef Rapoport and Emilie Savage-Smith (ed. and trans.), *An eleventh-century Egyptian guide to the universe. The Book of curiosities*, Leiden 2014.

STUDIES

Chafik T. Benchekroun, Requiem pour Ibn Ḥawqal, *AI* (forthcoming); C. F. Beckingham, Ibn Ḥauqal's map of Italy, in Clifford Edmund Bosworth (ed.), *Iran and Islam in memory of the late Vladimir Minorsky* (Edinburgh 1971), 73–8; Enrico Cerulli, La Nubia cristiana, i Baria ed i Cunama, nel X secolo d. Cr., secondo Ibn Ḥawqal, geografo arabo, *Annali dell'Instituto Universitario Orientale di Napoli*, n.s. 3 (1949), 216–22; Francesco Gabrieli, Ibn Ḥawqal e gli Arabi di Sicilia, *L'Islam nella storia* (Bari 1966), 57–67; Jean-Claude Garcin, Ibn Hawqal, l'Orient et le Maghreb, *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée* 35 (1983), 77–91; Richard Hartmann, *Eine Karte Kleinasiens aus der ältersten osmanischen Zeit?*, *Der Islam* 16 (1927), 300–3; Youssouf Kamal, *Monumenta cartographica Africae et Aegypti* (Leiden 1930), vol. 3/3; I. Yu. Krachkovskiĭ (Karatshkūfskī), *Ta'rīkh al-adab al-jughrāfī al-'arabī*, 2 vols., Cairo 1963–5; Johannes Hendrik Kramers, La question Balḫī-Iṣṭaḫrī-Ibn Ḥauḳal et l'Atlas de l'Islam, *AO* 10 (1932), 9–30; Nehemia Levtzion, Ibn-Ḥawqal, the Cheque and Awdaghost, *Journal of African History* 9/2 (1968), 223–33; Tadeusz Lewicki, Paesi cristiani d'Occidente nel *Kitāb ṣūrat al-arḍ* di Ibn Ḥawqal, in proceedings of Academia Nazionale dei Lincei, Convegno internazionale 9–15 aprile 1969, *Oriente e Occidente del Medioevo. Filosofia e Scienza* (Rome 1971), 523–32; Tadeusz Lewicki, A propos d'une liste de tribus berbères d'Ibn Hawkal, *Folia Orientalia* 1 (1959), 128–35; Konrad Miller, *Mappae arabicae*, 6 vols. in 3, Stuttgart 1926–31; André Miquel, *La géographie humaine du monde musulman*, Paris 1968, 1973–²; Fuat Sezgin, *GAS*, vols. 14 and 15, *Anthropogeographie*, Frankfurt am Main 2010; Gerald R. Tibbetts, The Balkhī school of geographers, in John Brian Harley and David Woodward (eds.), *The history of cartography*, vol. 2, bk. 1, *Cartography in the traditional Islamic and South Asian societies* (Chicago 1992), 108–36; Emmanuelle Tixier du Mesnil, *Géographes d'al-Andalus*, Paris 2014.

JEAN-CHARLES DUCÈNE

Ibn Makkī

Reinhard Weipert

Ibn Makkī, Abū Ḥafṣ ʿUmar b. Khalaf al-Māzarī al-Ṣiqillī (d. 501/1107–8), was an Arab lexicographer and jurist, who lived in Sicily and Tunis.

Ibn Makkī grew up in Sicily, where he studied under Ibn al-Birr (d. 460/1068) and became a master of *ḥadīth*, Islamic law, Arabic philology, and poetry. After the beginning of the Norman invasion in Sicily, in 452/1060, Ibn Makkī emigrated to Tunis, where he was appointed *qāḍī* (judge).

We owe this information to his fellow student Ibn al-Qaṭṭāʿ (d. 515/1121), who presented him in his anthology of Sicilian poets *al-Durra al-khaṭīra* ("The noble pearl"), quoting thirty of his verses. All later biographers repeat these few facts and state that Ibn Makkī wrote only one book, *Tathqīf al-lisān wa-talqīḥ al-janān* ("The correction of language and the fecundation of the heart"). This book, which was edited by ʿAbd al-ʿAzīz Maṭar in Cairo 1386/1966 from two manuscripts, belongs to the Maghribī branch of the so-called *laḥn al-ʿāmma* writings, which deal with the speech errors of the common people, or, more precisely, mainly with all sorts of phonological and morphological deviations from the Classical Arabic norm. It is unique in its own way, because it yields data from Siculo-Arabic, whereas the other works of this branch focus on Andalusī Arabic. The *Tathqīf al-lisān* is arranged in three main parts, which are divided into fifty chapters: chapters 1 to 13 deal with the misplacement of diacritical marks *(taṣḥīf)*, and the substitution of consonants *(tabdīl)*, and other phonological phenomena; chapters 14 to 24 with morphology; and chapters 25 to 30 with semantics. The rest of the

The Encyclopaedia of Islam Three, 2017/1,
Leiden: E. J. Brill 2017. İSAM DN. 254999

– Ibn Mekki

1407 FÓRNEAS,J.M. *Almenar, almenara (alminara, almanara)* y *alminar*: en torno a un pasaje del "Taṭqīf" de Ibn Makkī. *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, 29-30 i (1980) pp.177-188

28 Aralık 1991

090523 IBN MEKKI

IBN MAKKĪ AL-SIQILLĪ
- *Taṭqīf al-lisān wa-talqīḥ al-ǧanān* / taḥq. Muṣṭafà ʿAbd al-Qādir ʿAṭā. -- Bayrūt, 1990.

17 OCAK 1994

17 ARALIK 1993

3422 AGIUS,D.A. Focus of concern in Ibn Makkī's *Taṭqīf al-lisān*: the case of gender in the medieval Arabic of Sicily. *Proceedings of the colloquium on Arabic grammar, Budapest ... 1991*. Ed. K.Dévényi & T.Iványi. Budapest: Eötvös Loránd University Chair for Arabic Studies & Csoma de Kőrös Society Section of Islamic Studies, 1991 (The Arabist: Budapest Studies in Arabic, 3-4) pp.1-7

090523 IBN MEKKI

* تثقيف اللسان وتلقيح الجنان لابن مكى الصقلى
تحقيق عبد العزيز مطر
المجلس الأعلى للشئون الإسلامية سنة ١٩٦٦

MISIR

٧٩ – ابن مكّي الصقلّي ، عمر بن خلف (٥٠١ هـ - ١١٠٧ م)

(معجم المؤلفين ٧ - ٢٨٤)

– Ibn Mekki

تثقيف اللسان وتنقيح الجنان

نشره : عبد العزيز مطر

الطبعة الأولى ، ٤٦٣ ص

(المجلس الأعلى للشئون الاسلامية ، القاهرة ، ١٩٦٦)

THE ARABIST
BUDAPEST STUDIES IN ARABIC 3 – 4

EDITOR
ALEXANDER FODOR

ASSOCIATE EDITORS
KINGA DÉVÉNYI
TAMÁS IVÁNYI

PUBLISHED WITH THE HELP OF
THE HUNGARIAN SCIENTIFIC RESEARCH FUND
(OTKA 1991/636)

Copyright Ed. Csoma de Kőrös Soc. 1991

IZABELLA U. 46. BUDAPEST, 1064 HUNGARY

THE ARABIST
BUDAPEST STUDIES IN ARABIC 3 – 4

PROCEEDINGS OF THE COLLOQUIUM ON ARABIC GRAMMAR

BUDAPEST, 1-7 SEPTEMBER 1991

EDITED BY

KINGA DÉVÉNYI AND TAMÁS IVÁNYI

EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY CHAIR FOR ARABIC STUDIES
&
CSOMA DE KŐRÖS SOCIETY SECTION OF ISLAMIC STUDIES

BUDAPEST, 1991

Leah Kinberg (Tel-Aviv): *The Standardization of Qur'ān Readings: The Testimonial Value of Dreams* 223

Naphtali Kinberg (Tel-Aviv): *'Clause' and 'Sentence' in* Maʿānī l-Qurʾān *by al-Farrā': A Study of the Term* Kalām 239

Aryeh Levin (Jerusalem): *The Category of* 'asmā' al-fiʿl *in Arabic Grammar* . 247

Marina Marugán (Madrid): *Negative Markers in the Spanish Arabic Dialect* . 257

Ahmed Moutaouakil (Rabat): *Negative Constructions in Arabic: Towards a Functional Approach* 263

Elsayed M. H. Omran (Villanova): *Arabic Grammar: Problems and Reform Efforts* 297

André Roman (Lyon): *Les divers nombres de consonnes de la racine arabe* . 313

Avihai Shivtiel (Leeds): *The Semantic Field of Colours in Arabic* 335

Jaafar Ben el-Haj Soulami (Tetouan): *La contribution marocaine à la grammaire arabe (500-1332/1106-1912): Étude et bibliographie* 341

Yasir Suleiman (Edinburgh): *The Methodological Rules of Arabic Grammar* 351

Andrzej Zaborski (Cracow/Vienna): *The Position of Arabic within the Semitic Dialect Continuum* 365

FOCUS OF CONCERN IN IBN MAKKĪ'S *TAṬQĪF AL-LISĀN*: THE CASE OF GENDER IN THE MEDIEVAL ARABIC OF SICILY

Dionisius A. Agius

University of Leeds

1. Introduction

Ibn Makkī ṣ-Ṣiqillī (d. 501/1107)'s *Taṯqīf al-Lisān* aims to correct dialectisms that occur among the *ʿāmma* (common people) of Muslim Sicily (213-485/827-1091). It forms part of the *laḥn al-ʿāmma* (Verbal Mistakes of the Common People) literary genre and is the product of the divergent regional dialects of immigrants pouring into the island of Sicily and their intimate contact with the new Sicilian converts to Islam, who were attempting with only limited success, to learn Arabic for religious and commercial purposes. I have divided the Arabic of Sicily into two categories: (a) Siculo-Laḥn Arabic (=SLA)[1] based on the data retrieved from Ibn Makkī's *Taṯqīf*, (b) Siculo-Arabic (=SA) based on documents found in the notarial and ecclesiastical archives and the numerous words and idioms used in the Sicilian dialect of Arabic origin recorded in dictionaries and word-lists. Both strata belong to the Maġribī linguistic group. They share common phonological and morphological features with North African dialects and Hispano-Arabic. The Sicilian dialect of today reveals lexical remnants of the Siculo-Arabic in a large inventory of Material Cultural terms; furthermore, one stratum of the Siculo-Arabic lexical input comes from the nomenclature of the Norman *ǧarā'id* (registers), documents of which are located in the state and ecclesiastical archives of Sicily.

We may reconstruct through Ibn Makkī's treatise phonological and morphological rules of SLA. This paper attempts to discuss in the realm of morphology: (a) the tendency of SLA to mark for gender certain nouns which are of common gender in Classical Arabic (=CA), e.g. SLA *ʿaǧūza* (f) : CA *ʿaǧūz* (m/f) "old woman"; SLA *ʿankabūta* (f) : CA *ʿankabūt* (m/f) "spider"; (b) the evidence of Arabic feminine nouns becoming masculine in the Sicilian dialect or the post-Islamic documents of Sicily, e.g. CA *ǧumma* (f) "a skein of silk or a flock of wool" > SA *giummu* (m) "a tassel; tuft, flock, lock"; CA *sukkāra* (f) "wooden lock" > SA *suććari* (m) "bolt, bar".

1.1

Ibn Makkī treats the question of variation in gender in two chapters (Ibn Makkī, *Taṯqīf* 306-13). An attempt here is made to discuss some important points of common gender in CA and the marking for gender in SLA.

Two genders are distinguished in CA, masculine and feminine. The masculine possesses a zero morpheme whereas the feminine has a special morpheme the origin

[1] Abbreviations used: Aram Aramaic, B Berber, CA Classical Arabic, Egy Egyptian, Fr French, Gr Greek, It Italian, Lat Latin, Mal Maltese, Mor Moroccan, Per Persian, Port Portuguese, R Romance, SA Siculo-Arabic, SLA Siculo-Laḥn Arabic, Sp Spanish.

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM (New Edition), Vol.III, 1971 LEIDEN, pp.

İbn Mekkî

11 EYLÜL 1993

Master of astrological navigation) (G. Ferrand, in *EI*¹, iv, 362; cf. idem, *Instructions nautiques*, iii, 191; and L. Bagrow, *The Vasco Gama's pilot*, 105). But it is the historian Ḳuṭb al-Dīn al-Nahrwālī (d. 990/1582), the author of *al-Barḳ al-Yamānī fi 'l-fatḥ al-ʿUthmānī*, who mentions Ibn Mādjid by name in this context. Referring to Vasco da Gama as the chief of the Franks called "*al-amilandī*" (= "admiral"), he describes the entry of the "cursed Portuguese, a group of the cursed Franks" into the Indian Ocean in the beginning of the 10th century A.H. (A.D. 1495-1591) as "one of the most exceptional and terrorizing events" of the period. He says that a band of them, starting from the Strait of Ceuta, sailed across the Atlantic ("the Sea of Darkness") and, turning eastwards, passed south of the Mountains of the Moon through a "narrow passage near the coast which has mountain on one side and the Sea of Darkness on the other and is full of high waves". Their boats were unable to bear the rigours of this place and were wrecked. They continued in this manner [attempting to pass through] for some time, perishing at this place and none of them surviving to reach India, till "a crow from amongst them" survived and reached India. But [before this], they had gathered information about the Indian Ocean until a sailor called Aḥmad b. Mādjid guided them. The chief of the Franks called *al-amilandī* became friendly with him and they drank together until the latter gave him the necessary information about the route [to India] when in a state of intoxication. Ibn Mādjid instructed them not to sail close to the coast of Malindi but to go straight across the high seas and then turn [towards the coast of India]. If they did so, they would be able to avoid the strong waves. So they followed these instructions and their boats were safe. Thus, as time passed, the number of Portuguese in these regions grew larger. They then built a fort in Kuwwa (Goa) and took Hormuz and began plundering and capturing the Muslim boats on the high seas (translated from the Arabic text cited in *Instructions nautiques*, iii, 185-6).

Bibliography: G. Ferrand, *Instructions nautiques et routiers arabes et portugais des xve et xvie siècles*, i, Paris 1921-3 (Ar. texts of Ibn Mādjid's works), ii, Paris 1925 (Ar. texts of the works of Sulaymān al-Mahrī and Ibn Mādjid), iii, Paris 1928 (*Introduction à l'astronomie nautique arabe*); T. A. Shumovsky, *Thalāth rāhmānadjāt al-madjhūla* [sic] *li Aḥmad b. Mādjid: Tri nyeizvvestnïye lotsii Akhmada ibn Madžida arabskogo lotsmana Vaske da Gami*, Moscow-Leningrad 1957; Port. tr. by M. Malkiel-Jirmounsky, Lisbon 1960; Yu. Kračkovskiy, *Iz. Soč.*, iv, 552-69.

M. Reinaud, *Géographie d'Aboulféda* (Ar. text of *Taḳwīm al-buldān* by Abu 'l-Fidā'), vol. i, *Introduction générale à la géographie des orientaux*, Paris 1848; al-Bīrūnī, *Ṣūrat al-maʿmūra ʿala 'l-Bīrūnī*, *Bīrūnī's picture of the world*, ed. A. Zeki Validi Togan, *Memoirs of the Archaeological Survey of India*, no. 53, Delhi 1937; Nafis Ahmad, *Muslim contribution to geography*, Lahore 1947; L. Bagrow, *The Vasco Gama's pilot*, Genoa (Pubblicazioni del Civico Istituto Colombiano) 1951 (offprint from vol. III of *Studi Colombiani*).

(S. MAQBUL AHMAD)

IBN MĀHĀN, ʿAlī b. ʿĪsā b. Māhān, governor and military leader of the ʿAbbāsid period, who appears first as commander of the caliph's guard and secretary to the army during the caliphate of al-Mahdī [*q.v.*]. He remained commander of the guard under Hārūn al-Rashīd, who, in 180/796, appointed him as governor of Khurāsān, in spite of opposition from Yaḥyā al-Barmakī. It is said that he then followed a policy of oppressing the people, which was probably the cause of the revolt of Rāfiʿ b. al-Layth; this obliged the caliph to lead an expedition himself into this province in 192/808. On the death of Hārūn al-Rashīd, ʿAlī b. ʿĪsā [*q.v.*] gave his support to al-Amīn [*q.v.*], and was put in charge of the army which was sent against the troops of al-Maʾmūn in 196/812: his army was routed, and ʿAlī himself was killed in the battle.

His son AL-ḤUSAYN B. ʿALĪ attempted, in 196/812, to get the inhabitants of Baghdād to recognize al-Maʾmūn, but failed, and the attempt finally cost him his life.

Bibliography: D. Sourdel, *Vizirat*, index.

(D. SOURDEL)

IBN AL-MĀḤŪZ [see ʿUBAYD ALLĀH B. BASHĪR].

IBN MAKHLAD, name of several secretaries or viziers of the ʿAbbāsid period, who did not however all belong to the same family.

AL-ḤASAN B. MAKHLAD B. AL-DJARRĀḤ was a secretary of Christian origin and recently converted to Islam, who served the caliph al-Mutawakkil and became vizier under al-Muʿtamid, for the first time in 263/877, then in 264-5/878-9, and was dismissed from the government on the insistence of the regent al-Muwaffaḳ. He seems to have been exiled to Egypt, where he was at first welcomed by Ibn Ṭūlūn, then sent to Antioch, where he seems to have died in 269/882 in obscure circumstances.

SULAYMĀN B. AL-ḤASAN, son of the above, was twice vizier under the caliph al-Muḳtadir, in 318-9/930-1 and 324/936, then during the amīrate of Badjkam in 328-9/940-1, but was remarkable mainly for his ineptitude.

ṢĀʿID B. MAKHLAD, secretary and vizier of Christian origin and recently converted to Islam, has sometimes been considered, without adequate proof, as the brother of al-Ḥasan b. Makhlad. He belonged in fact to a different and quite inconspicuous family. He distinguished himself in the service of the regent al-Muwaffaḳ between 265/878 and 272/885, playing the role of vizier, even though he did not hold the title, and providing efficient support for the prince in his military undertakings. He received, in 269/882, the honorific title of *Dhu 'l-wizāratayn*, and his name appears on coins minted in ʿIrāḳ. His sudden disgrace seems to have been connected with the activities of his brother ʿAbdūn, who, having remained a Christian, tried to obtain certain privileges for his fellow-Christians. He died in 276/889.

Bibliography: D. Sourdel, *Vizirat*, index; S. Boustany, *Ibn ar-Rūmī, sa vie et son œuvre*, Beirut 1967, index; Ṣūlī, *Akhbār ar-Rāḍī bi'llāh ...*, tr. M. Canard, Algiers 1946-50, index.

(D. SOURDEL)

IBN MAKKĪ, ABŪ ḤAFṢ ʿUMAR B. KHALAF AL-ṢIḳILLĪ (var. al-Māzarī, al-Ḳurṭubī) Arab *faḳīh* and lexicographer, on whose life one searches in vain in the various biographical sources for any details beyond his emigration to Tunis and his appointment there to the office of *ḳāḍī*. Before going to Tunis he lived in Sicily where he remained probably until the beginning of the Norman occupation in 452/1060. This can be deduced first from his *nisba*, then from the fact that he had as his *shaykh* Ibn al-Birr [*q.v.*], who lived in Sicily at this time, and finally from an even more convincing circumstance, the inclusion of some poetical fragments of Ibn Makkī in *al-Durra al-khaṭīra*, the well-known anthology of the poetry of the Arabs of Sicily compiled by Ibn al-Ḳaṭṭāʿ [*q.v.*].

22 TEMMUZ 1992

دائرة‌المعارف بزرگ اسلامی، جلد چهارم، تهران، ۱۳۷۰

سلامی نیز از او روایت کرده است (ابن رافع، همانجا). او سرانجام در مصر بر اثر طاعون درگذشت (صفدی، همانجا).

از آثار او *الدرّ اللقیط من البحر المحیط* که گزیدهٔ گفتار استادش ابوحیان در مورد نظرات نحوی دو مفسر مشهور زمخشری و ابن عطیه است (ابن مکتوم، «الدر»، ۶/۱ ـ ۸). این کتاب در حاشیهٔ *البحر المحیط* در ۱۳۲۹ ق در قاهره به‌چاپ رسیده است. نیز «ذیل» *معرفة القراء الکبار* شمس‌الدین ذهبی از آثار وی به‌همراه متن اصلی (صص ۶۰۴ تا ۶۳۲) در قاهره در ۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۷ م به‌چاپ رسیده است. همچنین یک نسخهٔ تلخیص وی از *اخبارالنحویین واللغویین* قفطی در دارالکتب مصر (سید، ۱۸۰/۱) موجود است (برای آثار دیگر، نک: صفدی، ۷۴/۷؛ ابن حجر، ۲۰۵/۱؛ سیوطی، ۹۱/۱، جم؛ حاجی خلیفه، ۶۰۰/۱). ابن مکتوم در شعر نیز دستی داشته و قطعاتی از اشعار او را صفدی (۷۵/۷ ـ ۷۶)، و ابن حجر (۲۰۵/۱ ـ ۲۰۶) آورده‌اند (نیز نک: *آلوارت*، شمه (2) 8158؛ نقشبندی، ۶۲۳).

مآخذ: ابن ابی الوفاء، عبدالقادر بن محمد، *الجواهر المضیة*، حیدرآباد دکن، ۱۳۳۲ ق؛ ابن جزری، محمد بن محمد، *غایة النهایة*، به‌کوشش گ. برگشترسر، قاهره، ۱۳۵۱ ق / ۱۹۳۲ م؛ ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، *الدرر الکامنة*، حیدرآباد دکن، ۱۳۹۲ ق / ۱۹۷۲ م؛ ابن رافع سلامی، محمد، *تاریخ علماء بغداد*، به‌کوشش عباس عزاوی، بغداد، ۱۳۵۷ ق / ۱۹۳۸ م؛ ابن مکتوم، احمد بن عبدالقادر، «الدر اللقیط»، در حاشیهٔ *البحر المحیط* ابوحیان، قاهره، ۱۳۲۹ ق؛ همو، «ذیل» *معرفة القراء الکبار* ذهبی، به‌کوشش محمد سید جادالحق، قاهره، ۱۳۸۷ ق / ۱۹۶۷ م؛ حاجی خلیفه، *کشف*؛ سید، خطی؛ سیوطی، عبدالرحمن، *المزهر*، به‌کوشش محمد احمد جادالمولی بک و دیگران، بیروت، ۱۹۸۶ م؛ صفدی، خلیل بن ایبک، *الوافی بالوفیات*، به‌کوشش احسان عباس، ویسبادن، ۱۳۸۹ ق / ۱۹۶۹ م؛ نقشبندی، اسامة ناصر، *مخطوطات الادب فی المتحف العراقی*، کویت، ۱۹۸۵ م؛ نیز: *Ahlwardt*.

محمدهادی مؤذن جامی

اِبْنِ مُکَرَّم، نک: ابن منظور.

اِبْنِ مَکّی، ابوحفص عمربن خلف بن مکی صِقِلّی (د ۵۰۱ ق/ ۱۱۰۸ م)، لغوی، نحوی، فقیه، خطیب و شاعر. در بعضی منابع نسبتهای حمیری، مازری و قرطبی نیز به دنبال نام وی آمده است (ابن دحیه، ۸۹؛ EI²). وی نیمی از عمر خود را در صقلیه (سیسیل) گذرانید و در سالهای آخر اقامتش در آنجا به قضا اشتغال داشت. به هنگام سقوط صقلیه به دست نورمانها، همزمان با ابن جراس (حواس) آخرین امیر مسلمان صقلیه، آنجا را به قصد تونس ترک کرد (ابن خلدون، ۴۵۰/(۷)۴؛ مدنی، ۲۱۴؛ EI²). ابن مکی در تونس علاوه بر سمت قضا منصب خطابت را نیز برعهده گرفت (عمادالدین، ۱۰۶/۱؛ قفطی، ۳۲۹/۲). قبول این سمت از طرف وی احتمالاً در حدود ۴۶۰ ق بوده است (نک: ابن خلدون، همانجا؛ قس: مطر، ۸).

از اشارات خود او برمی‌آید که از محضر استادانی چون ابن البرّ تمیمی لغوی مشهور، ابن رشیق قیروانی صاحب *العمدة* و عبدالحق بن محمدبن هارون سهمی فقیه مشهور صقلیه بهره برده است (ص ۴۷، ۶۶، ۲۰۴؛ نیز نک: مطر، ۸ ـ ۱۰). صفدی (ص ۴۱) به اختصار از او با عناوین محدث، فقیه، لغوی و نحوی یاد کرده است.

ابن مکی خطیب توانایی بوده است. گویند در تمام مدتی که در تونس خطیب جمعه بوده، هر هفته یک خطبهٔ تازه، از خود انشاء می‌کرده است (قفطی، همانجا؛ فیروزآبادی، ۱۷۲). مهارت وی در فن خطابه مورد ستایش بسیار قرار گرفته و خطبه‌های او را هم‌طراز خطبه‌های ابن نباته و حتی برتر از آنها دانسته‌اند (عمادالدین، قفطی، همانجاها). وی شعر نیز می‌سرود. در کتاب *الدرة الخطیرهٔ* ابن قطاع، دانشمند هم روزگارش که جنگی از اشعار سرایندگان بنام صقلیهٔ آن روزگار است، قطعاتی از اشعار او نقل شده است (EI²). عمادالدین کاتب نیز ۲۸ بیت از اشعار او را که بیشتر در مضامین پند اخلاقی است و شیوهٔ موعظه دارد، نقل کرده است (۱۰۷/۱ـ۱۰۹).

آثار: تنها اثری که از وی برجای مانده، کتاب *تثقیف اللسان وتلقیح الجنان* در لغت است که آن را پیش از مهاجرت به تونس تألیف کرده و مشتمل بر ۵۰ باب است و در آن به موضوعاتی چون تصحیف، تبدیل و غیره پرداخته است. مؤلف در مقدمهٔ کتاب (ص ۴۱ ـ ۴۲) انگیزهٔ نگارش آن را شیوع فساد در زبان عربی و رواج یافتن غلطهای فراوان در میان خاص و عام عنوان کرده که احتمالاً تأثیرات لهجهٔ مغربی را در زبان محاورهٔ ساکنان صقلیه منظور نظر داشته است (EI²). وی در پایان مقدمه (ص ۴۷) متذکر شده است که پس از اتمام کتاب، آن را بر استادش ابن البر تمیمی عرضه داشته و آنچه را که مورد پسند استاد بوده، باقی گذاشته و بقیه را فرو نهاده است. ابن مکی سه بخش از کتاب را به غلطهای قرّاء، محدثان و فقیهان (ص ۲۴۲ ـ ۲۶۷) و بخش دیگری را به شرح وقواعد نگارش، با عنوان «باب من الهجاء» اختصاص داده که شبیه فصلی است که ابن قتیبه در *ادب الکاتب* با عنوان «تقویم الید» آورده است. این کتاب که بهترین گواه برای اثبات استقلال مکتب لغوی صقلیه است (نک: عباس، ۱۰۸ ـ ۱۱۱)، سالها راهگشای لغویان و مورد استناد دانشمندان بوده است (نک: خفاجی، ۲۰۴ـ ۲۰۵؛ ابن عماد، ۳۸/۳؛ سراج، ۲۵۷/(۱)۱، ۲۸۶، ۴۱۰/(۲)۱). قفطی (همانجا) و فیروزآبادی (ص ۱۷۱ـ۱۷۲) کتاب *تثقیف اللسان* را گویای کثرت دانش، حافظهٔ قوی و وسعت اطلاعات لغوی مؤلف دانسته‌اند.

این کتاب نخستین بار در ۱۳۸۶ ق/ ۱۹۶۶ م در قاهره به کوشش عبدالعزیز مطر و بار دیگر در ۱۹۶۷ م در همان شهر توسط همو همراه *لحن العامهٔ* زبیدی و *تقویم اللسان* ابن جوزی به چاپ رسیده است.

مآخذ: ابن خلدون، *العبر*؛ ابن دحیه، عمربن حسن، *المطرب*، به کوشش طه حسین، قاهره، ۱۳۷۴ ق/ ۱۹۵۵ م؛ ابن عماد، عبدالحیّ بن احمد، *شذرات الذهب*، قاهره، ۱۳۵۰ ق؛ ابن مکی، عمربن خلف، *تثقیف اللسان وتلقیح الجنان*، به کوشش عبدالعزیز مطر، قاهره، ۱۳۸۶ ق/ ۱۹۶۶ م؛ خفاجی، احمد، *شفاءالغلیل*، به کوشش محمد عبدالمنعم خفاجی، قاهره، ۱۳۷۱ ق/ ۱۹۵۲ م؛ سراج، محمدبن محمد، *الحلل السندسیّة*، به کوشش محمد الحبیب الهیلة، تونس، الشرکة التونسیة؛ صفدی، خلیل بن ایبک، *تصحیح التصحیف وتحریر التحریف*، فرانکفورت، ۱۴۰۵ ق/ ۱۹۸۵ م؛ عباس، احسان، *العرب فی صقلیة*، بیروت، ۱۹۷۵ م؛ عمادالدین کاتب، محمدبن محمد، *خریدة القصر* (قسم

DİA İçin Taranda
A. Yücel.

تثقيف اللسان وتلقيح الجنان

İbn Melek

25 TEMMUZ 1992

للإمام الفقيه أبي حفص عمر بن خلف
ابن مكي الصقلي النحوي اللغوي
المتوفى سنة ٥٠١ هـ

قدم له وقابل مخطوطاته وضبطه
مصطفى عبد القادر عطا

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Kütüphanesi

Kayıt No. :	12775
Tasnif No. :	892.703 MEK.T

دار الكتب العلمية
بيروت - لبنان

٥ ـ تثقيف اللسان وتلقيح الجنان لابن مكي الصقلي .

5. IBN MAKKI al-ṢAQALLI, *Tathqīf al-lisān wa-talqīḥ al-janān*, édité avec introduction et notes par ʿAbd al-ʿAzīz Maṭar, Le Caire, al-Majlis al-aʿlā lil-shoʾūn al-islāmiyya, 1386/1966, 20 × 27 cm., 463 pages.

L'étude de la langue arabe, langue véhiculaire de la "révélation" coranique et du *ḥadīth* a, dès les débuts de l'Islām, préoccupé les savants musulmans, soucieux de lui conserver toute sa pureté pour ne pas compromettre la vérité du message céleste. Sans être forcément systématiquement puristes, les spécialistes de la langue ne manquèrent pas de relever chez leurs compatriotes, gens instruits ou gens du peuple, les erreurs dans l'emploi de certains mots. Des traités furent composés à cette fin : c'est ainsi, pour ne citer que quelques titres, que l'on trouve *al-Tanbīhāt ʿalā aghālīṭ al-rowā* de ʿAli b. Ḥamza l-Baṣrī, *l-Tanbīh ʿalā ḥodūth al-taṣḥīf* de Ḥamza al-Isfahānī, *Sharḥ mā yaqaʿo fīhi al-taṣḥīf wal-taḥrīf* de Abū Aḥmad al-ʿAskarī, *Dorr al-ghawwāṣ fī awhām al-khawāṣ* de Abū Moḥammad al-Ḥarīrī, sans compter ce que des auteurs comme Ibn Qotayba, Ibn Fāris, Ibn Jinnī, al-Qālī, Ibn Darastawayh mentionnent dans leurs diverses œuvres.

Un des précieux ouvrages dans ce domaine n'avait cependant pas attiré l'attention qu'il méritait, c'est le *Tathqīf al-lisān wa-talqīḥ al-janāḥ* d'Ibn Makkī l-Ṣaqallī. (m. 501/1107). L'auteur, linguiste et traditionniste de la belle époque de la civilisation musulmane en Sicile (5e H./11es.), voulut redresser le mauvais parler de certains de ses contemporains dans les milieux les plus divers, chez le peuple comme chez les gens cultivés : lecteurs du Coran, traditionnistes, juristes, lettrés, médecins, etc.. et il composa à leur intention son *Tathqīf*. Celui-ci est destiné, comme son titre l'indique, à la fois à corriger les fautes de vocabulaire, de prononciation, les incorrections, etc.. et à enrichir l'esprit par les proverbes qu'il mentionne, les explications de vers, les renseignements les plus divers qu'il fournit dès que l'occasion propice le lui suggère.

L'ouvrage est divisé en cinquante chapitres consacrés soit aux diverses catégories des personnes qui commettent les erreurs soit aux diverses fautes elles-mêmes : emploi de certaines lettres pour d'autres, fausse vocalisation, fausse interprétation de certains textes coraniques, faux emplois de pluriels, du genre des mots, erreurs d'orthographe, de prononciation, etc..

L'éditeur, M. ʿAbd al-ʿAzīz Maṭar a déjà édité deux livres touchant le même sujet : le *Laḥn al-ʿāmma* de Abū Bakr Moḥammad ibn al-Ḥasan al-Zabīdī qui étudie les fautes courantes dans la langue de l'Espagne musulmane au 4e. s. de l'H.; le *Taqwīm al-lisān* d'Abū l-Faraj ibn al-Jawzī. Et il a également composé un livre intitulé *Laḥn al-ʿāmma fī ḍawʾ al-dirāsāt al-loghawiyya l-ḥaditha*. C'est dire combien il était bien préparé pour éditer également d'ouvrage d'al-Ṣaqallī. Il a utilisé pour cette édition les deux seuls manuscrits disponibles : ceux de Morad Molla et de ʿAref Ḥikmat. Dans une longue introduction, il étudie la biographie de l'auteur, basée sur de nombreuses sources, donne la liste complète des livres employés par l'auteur pour justifier les "corrections" des erreurs relevées par lui chez ses contemporains. La description des deux manuscrits est faite soigneusement. Le texte est excellemment imprimé, abondamment vocalisé et annoté. In fine douze index : 1) versets coraniques 2) *ḥadīth* 3) proverbes et sentences 4) poésie 5) *logha* 6) poètes 7) linguistes 8) noms propres, tribus, groupements 9) pays, emplacements 10) sources de l'auteur 11) sujets du livre 12) bibliographie.

جمهورية مصر العربية
وزارة الأوقاف
المجلس الأعلى للشئون الإسلامية
لجنة إحياء التراث الإسلامي

Ibn Mekki

تثقيف اللسان

وتلقيح الجنان

İSAM Ktp.
d6 : 40845

28 SUBAT 1997

لابن مكي الصقلي
ت ٥٠١هـ - ١١٠٧م

بتحقيق
الدكتور عبد العزيز مطر

القاهرة
١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م

İbn Mekki

* ابن مكي الصقلي (عمر بن خلف ، أبو حفص) ت ٥٠١هـ/ ١١٠٧م .

– تثقيف اللسان وتنقيح الجنان :

○ تحقيق عبد العزيز مطر ، الجمهورية العربية المتحدة ، المجلس الأعلى للشئون الإسلامية ، لجنة إحياء التراث الإسلامي ، القاهرة ، مؤسسة دار التحرير للطبع والنشر ، مطابع شركة الإعلانات الشرقية ، ١٣٨٦هـ/ ١٩٦٦م .

٤٦٣ ص ، م ٢٥ ص + ٦ ص نماذج مصورة من المخطوط ، ف ١٠١ ص : الآيات ، الحديث والأثر ، الأمثال والأقوال السائرة ، الشعر والرجز ، اللغة ، الشعراء ، اللغويون ، الأعلام ، القبائل والجماعات ، البلدان والأماكن ، مصادر المؤلف ، أبواب الكتاب ، مراجع التحقيق .

23 EYLÜL 1996

محمد عيسى صالحية ، المعجم الشامل للتراث العربي المطبوع ، الجزء الخامس ، القاهرة ١٩٩٥ ، ص . 555 ، DİA Ktp. 40818.

فكري زكي الجزار ، مداخل المؤلفين و الأعلام العرب حتى عام ١٢١٥ ه = ١٨٠٠،
الجزء الثالث ، ١٩٩٤ الرياد . ص . DİA KTP.29966./615.

İbn-Mekki

ابن مكي (اللغوي، المحدث، الصقلي، له : كتاب « تثقيف اللسان... »)

عمر بن خلف بن مكي ...، الصقلي، الحميري، المازري، أبو حفص :

... - ٥٠١ هـ

... - ١١٠٨ م

١ - انظر : مقدمة تحقيق عبدالعزيز مطر لكتاب «تثقيف اللسان وتلقيح الكنان»/ للمترجم له .

٢ - إشارة التعيين في تراجم النحاة واللغويين / تأليف عبدالباقي اليماني ؛ تحقيق عبدالمجيد دياب : ترجمة رقم ١٤٥ في ص ٢٣٩.

٣ - البلغة في تراجم أئمة النحو واللغة / تصنيف الفيروز آبادي ؛ حققه محمد المصري: ترجمة رقم ٢٥٣ في ص ١٦١ - ١٦٢ .

٤ - إنباه الرواة ... / للقفطي : ترجمة رقم ٥٠٥ في ٢ : ٣٢٩ .

٥ - بغية الوعاة ... / للجلال السيوطي : ترجمة رقم ١٨٣٣ في ٢ : ٢١٨ .

٦ - هدية العارفين ١ ع ٧٨٢ .

٧ - الأعلام ط ٤ في ٥ : ٤٦ .

٨ - معجم المؤلفين ٧ : ٢٨٤ .

20 SUBAT 1995

ذخائر التراث العربية الأسلامية, مج. الأول,١٩٨١/١٤٠١.
[y.y : y.y.], ص. 251 İSAM 95809.

ابـن مكـي الصقلـي Ibn Mekki –
ابو جعفر عمرو بن خلف (٥٠١ هـ)

١ – تثقيف اللسان وتلقيح الجنان ٠
– تحقيق : عبدالعزيز مطر ٠
القاهرة ، المجلس الاعلى للشؤون الاسلامية ، ١٩٦٦م ، ٤٦٣ ص ٠
(احياء التراث الاسلامي – ١٠)

12 AGUSTOS 2005
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

فاطمة عباس عبدالرحمن مها أحمد علام، دليل الرسائل الماجستير الدكتوراه التي نوقشت في كلية دار العلوم منذ عام 1985 و حتى نها فبراير 1997، القاهرة 1418 – 1999: (جامعة القاهرة).. SAM KTP 88569

[٦٧٥] عبدالعزيز السيد رشوان مطر
مخطوطات التصويب اللغوي للزبيدي وابن مكي وابن الجوزي :
تحقيق ودراسة ؛ إشراف إبراهيم أنيس ، ١٩٦٤ . – ٢ مج . –
ماجستير

٦٣٩

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

05 AGUSTOS 2005

Ibn Mekki (090523) MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN 17 Ocak 2015

BIBLIOGRAFÍA: ÁVILA, M. L., "Nuevos datos para la biografía de Baqī b. Majlad", *AQ*, 6 (1985), 321-67; BROCKELMANN, *GAL*, I, 164, SI, 271; FIERRO, *Heterodoxia, s.v.*, esp. 80-8; ḤĀŶŶĪ, *Kašf*, I, 444, II, 1679; KAḤḤĀLA, *Muʿŷam*, III, 53-4; MAKKĪ, *Ensayo, s.v.*, esp. 142 y ss., 192 y ss.; MARÍN, M., "Baqī b. Majlad y la introducción del estudio del ḥadīṯ en al-Andalus", *AQ*, 1 (1980), 165-208; NŪRĪ, Maʿmar, *Abū ʿAbd al-Raḥmān Baqī b. Majlad al-Qurṭubī šayj al-ḥadīṯ fī l-Andalus*, Rabat, 1978 (tesis doctoral); PELLAT, Ch., "Baqī b. Makhlad", *EI*², ed. ingl., I, 956; SEZGIN, *GAS*, I, 152-3; TURKĪ, ʿAbd al-Maŷīd, "Kitāb ʿadad mā li-kull wāḥid min al-ṣaḥāba min al-ḥadīṯ mim-mā jaraŷa-hu Ibn Majlad al-Andalusī", *Ḥ.Ŷ.T.*, 3 (1966), 47-69; UREÑA, R. de, "Los Benimajlad de Córdoba (Fragmento de un bosquejo inédito de la literatura arábigo-hispana)", *Homenaje a D. Francisco Codera*, Zaragoza, 1904, 250-8; AL-ZIRIKLĪ, *Aʿlām*, II, 33.

[DOCUMENTACIÓN]

[757] IBN MAKKĪ AL-ṢIQILLĪ, ABŪ ḤAFṢ: ABŪ ḤAFṢ ʿUMAR B. JALAF B. MAKKĪ AL-ḤIMYARĪ AL-MĀZARĪ AL-ṢIQILLĪ AL-ANDALUSĪ

(Sicilia, ¿?–¿?, 501=1107-8), alfaquí, tradicionista, predicador, gramático y experto en léxico.

Apenas sabemos de este siciliano que se estableció en Túnez, donde fue cadí y jatib, por lo que todos los viernes pronunciaba sermones calificados por al-Fayrūzābādī de retóricos (*badīʿa*) y que superaban, según al-Qiftī, los de Ibn Nubāta.

Es Ibn Diḥya quien le atribuye las *nisba*s de al-Ḥimyarī y al-Māzarī.

A tenor de la *nisba* (gentilicio) de al-Andalusī que le aplica al-Bagdādī y repite Kaḥḥāla, debió de pasar también por al-Andalus, si no es que se trata de un error, pues el resto de biógrafos nada señalan al respecto.

OBRAS:

◊1. *Tatqīf al-lisān wa-talqīḥ al-ŷinān* (Instrucción lingüística y fecundación de jardines).

El título es abreviado por al-Bagdādī en *Tatqīf al-lisān fī l-luga* (Instrucción lingüística, acerca del léxico), y al-Qiftī invierte los sintagmas: *Talqīḥ al-ŷinān wa-tatqīf al-lisān* (Fecundación de jardines e instrucción lingüística). Sus biógrafos ponderan esta obra en la que hacía gala de sus excelentes conocimientos de la lengua árabe, en particular del léxico.

▹2. Poesía.

Sus biógrafos recopilan diversos fragmentos poéticos suyos de temática diferente.

FUENTES: AL-FAYRŪZĀBĀDĪ, *Bulga*, 220 (nº 253); IBN DIḤYA, *Muṭrib*, 89; IBN AL-QAṬṬĀʿ, *Durra*, 147-51 (nº 147); AL-IṢFAHĀNĪ, *Jarīda*, I, 107-9 (nº 45); AL-QIFṬĪ, *Inbāh*, II, 329 (nº 505); AL-SUYŪṬĪ, *Bugya*, II, 218 (nº 1833).

BIBLIOGRAFÍA: ʿABBĀS, Iḥsān, *Muʿŷam al-ʿulamā' wa-l-šuʿarā' al-siqillīyīn*, Beirut, 1994, 152-4 (nº 102); AL-BAGDĀDĪ, *Hadīya*, I, 782; KAḤḤĀLA, *Muʿŷam*, VII, 284.

[DOCUMENTACIÓN]

[758] IBN AL-MAKWĪ, ABŪ ʿUMAR: ABŪ ʿUMAR AḤMAD B. ʿABD AL-MALIK B. ḤĀŠIM AL-IŠBĪLĪ AL-FAQĪH AL-MĀLIKĪ, conocido como IBN AL-MAKWĪ (Sevilla, 324=935-6–Córdoba, 7 *ŷumādà* I 401=17 diciembre 1010), sobresaliente alfaquí, muftí y jurisconsulto (*mušāwar*) malikí, elegido por Almanzor en dos ocasiones para desempeñar el cargo de cadí supremo en Córdoba sin llegar a conseguir que lo aceptara.

Algunos de sus biógrafos y otros autores árabes lo citan como IBN AL-MUKWĪ e IBN AL-MIKWĪ, aunque también es conocido por ABŪ ʿUMAR AL-IŠBĪLĪ, como se puede observar, por ejemplo, en el *Miʿyār* de al-Wanšarīsī. Ha sido un personaje biografiado por numerosos autores árabes y centro de interés en abundantes estudios de carácter histórico y jurídico principalmente.

Este respetado y admirado jurista sevillano, y cordobés de adopción, nació en Sevilla en el año 324 (=935-6) sin que ninguno de sus biógrafos nos precise más esa fecha. Su familia era cliente (*mawlà*) de los Banū Umayya, hecho que lo condicionó en determinados momentos de su vida, especialmente en la composición del único libro que se le conoce, del que más adelante se hablará. Ocupó un puesto oficial en el Consejo jurídico consultivo (*Šūrà*) de la capital del califato y rechazó en dos ocasiones el nombramiento de cadí supremo (*qāḍī l-ŷamāʿa*) aunque contrariara al todopoderoso dictador amirí.

Carecemos de datos sobre su infancia y juventud por el silencio de las fuentes árabes, pero sabemos que su origen era humilde tanto desde el punto de vista social como del económico. Un sobrino y discípulo suyo, llamado Abū l-Aṣbag ʿAbd al-Malik b. Muḥammad b. ʿAbd al-Malik b. Hāšim al-Umawī, conocido también por Ibn al-Makwī, era cordobés, pero por sus biógrafos sabemos que su familia era originaria de la aldea de *Nūḥ*, dependiente de *Ṭalyāta* (Tejada), que, a su vez, estaba integrada en el distrito de *al-Baṣal*, al oeste de la cora de Sevilla y próximo a la cora de Niebla. Desde Sevilla se trasladó Abū ʿUmar en fecha imprecisa a Córdoba y en ella se estableció y residió hasta su muerte. Parece ser que ahí adquirió los conocimientos básicos de la civilización musulmana y, especialmente, su saber jurídico, al estudiar y memorizar, como no lo hizo

Enciclopedia de la Cultura Andalusí: Biblioteca de al-Andalus, edit. Jorge Lirola Delgado, vol. IV, Almeria 2006. ISAM DN. 230155.